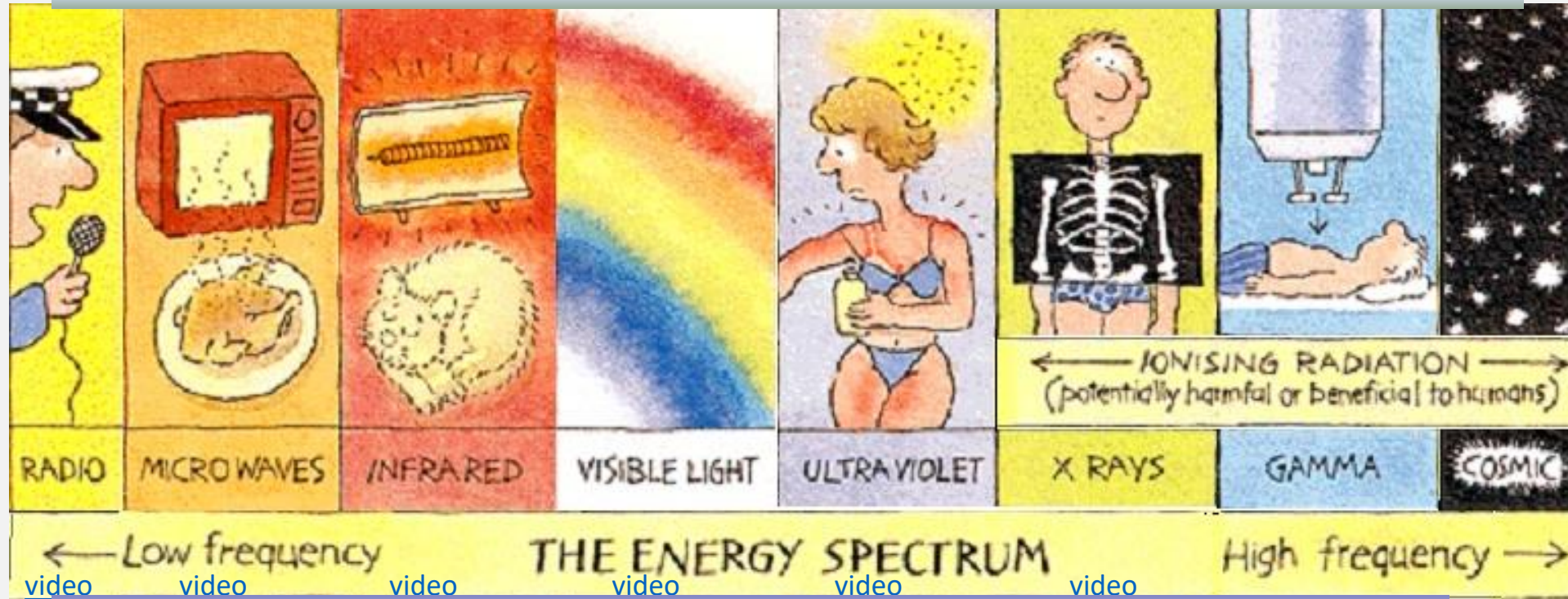

FÉNYTAN

A fénytán (optika) a fényjelenségekkel és a fény terjedési törvényeivel foglalkozik.

- **A geometriai optika** egyszerű modell, amely a fény terjedését a fényforrásból minden irányba kilépő **fénysugarakkal** írja le.
- **Fizikai optika** (hullámoptika) fény hullám illetve részecske természetével foglalkozik

A fény elektromágneses hullám

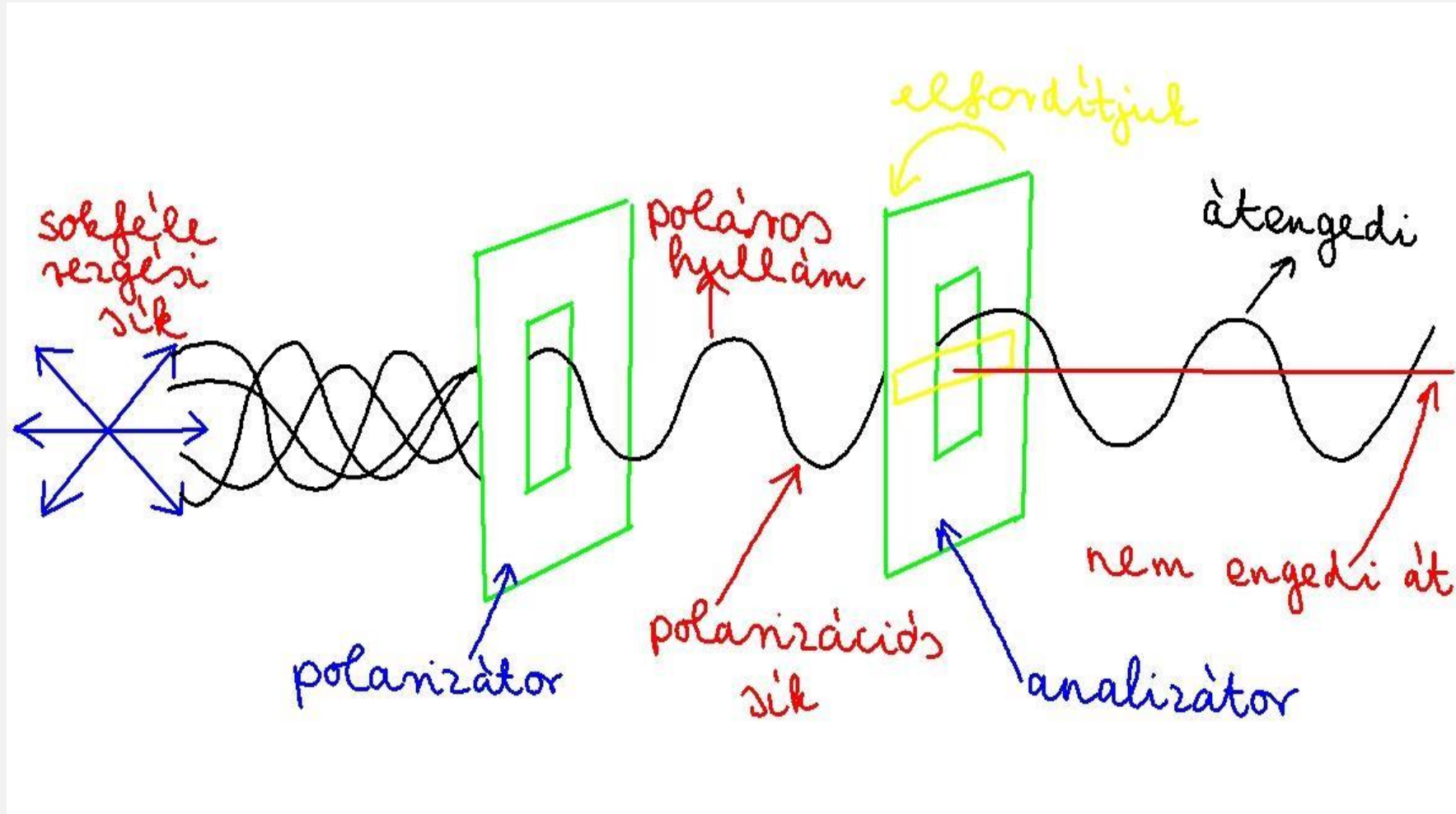
Elektromágneses hullámok spektruma

A röntgensugarak láthatatlan elektromágneses hullámok. A hullámhosszuk sokkal rövidebb mint a látható fényé.

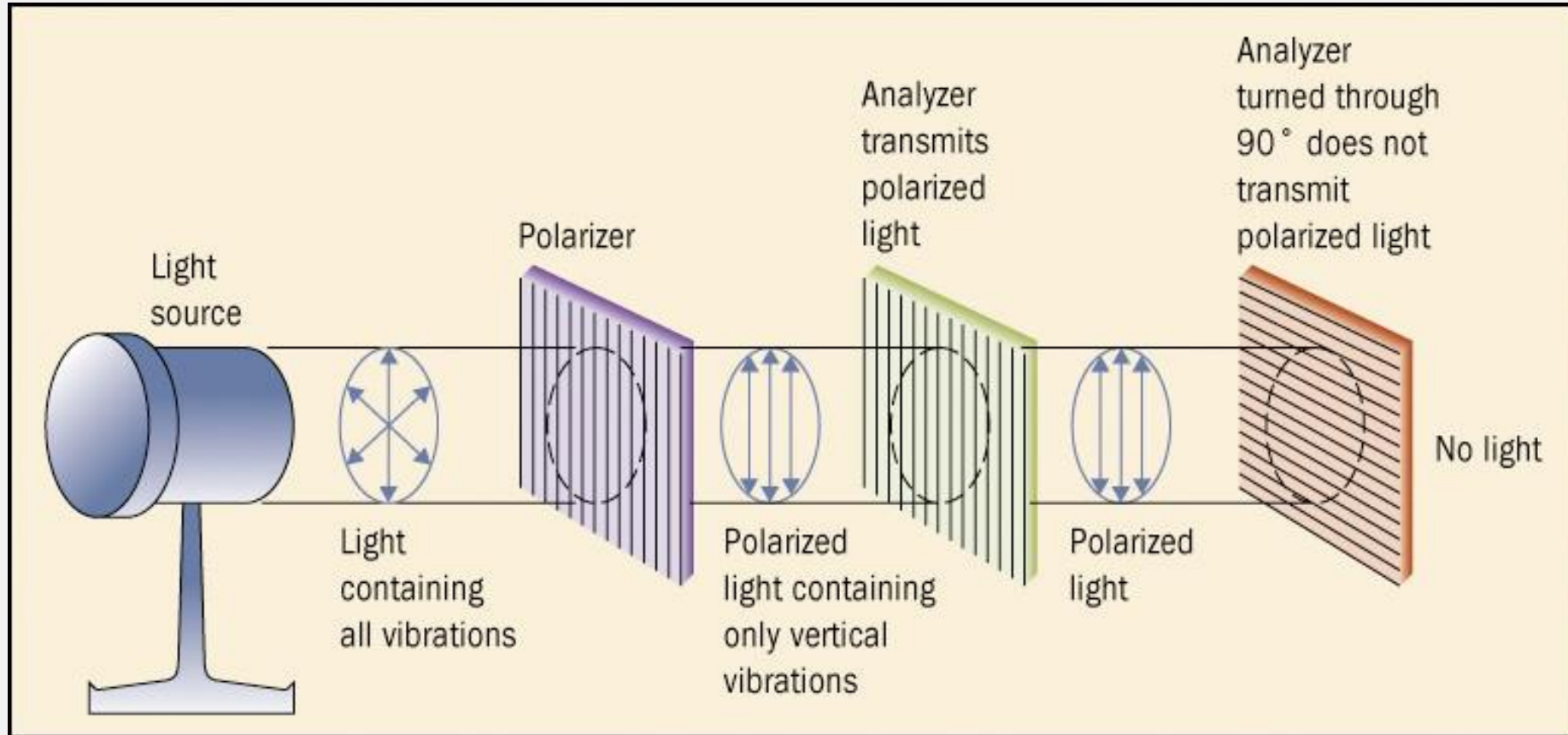
Látható fény: $3,7 \cdot 10^{14} \dots 8,1 \cdot 10^{14}$ Hz

Röntgensugarak: $8,1 \cdot 10^{15} \dots 5 \cdot 10^{19}$ Hz

Hullámok polarizációja

A fény polarizációja

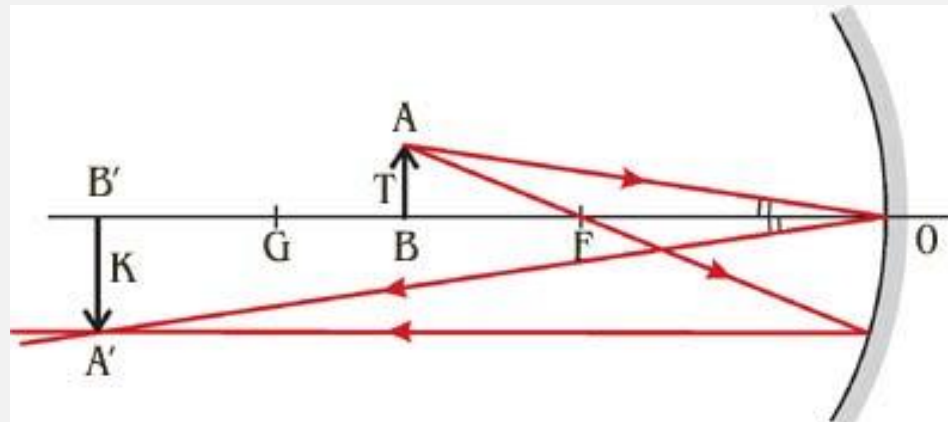
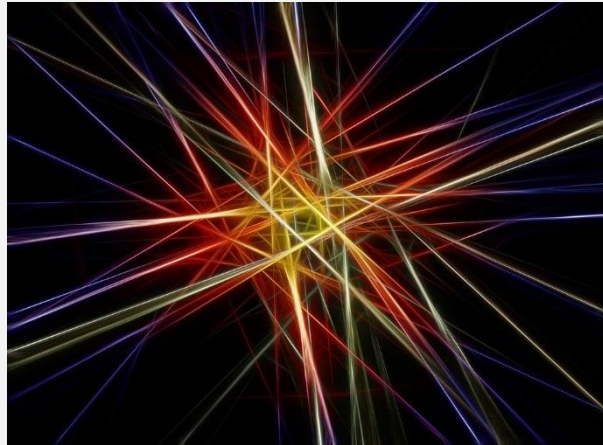

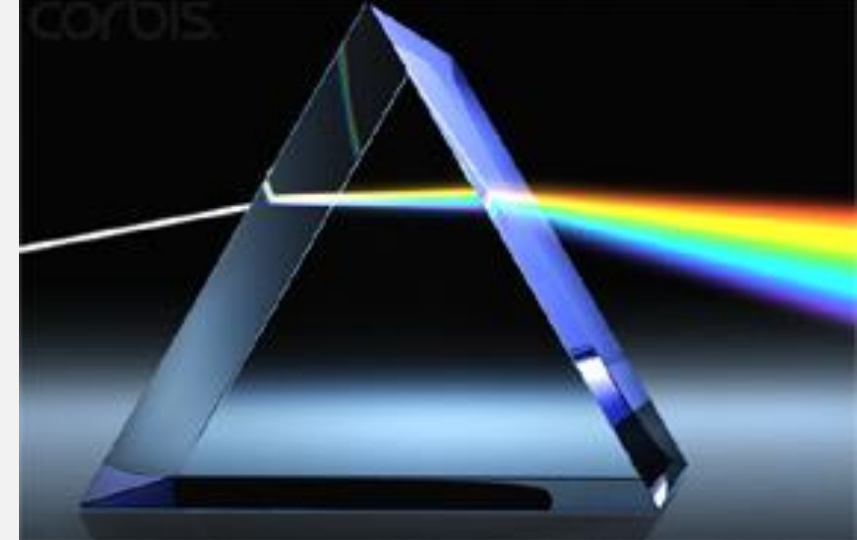
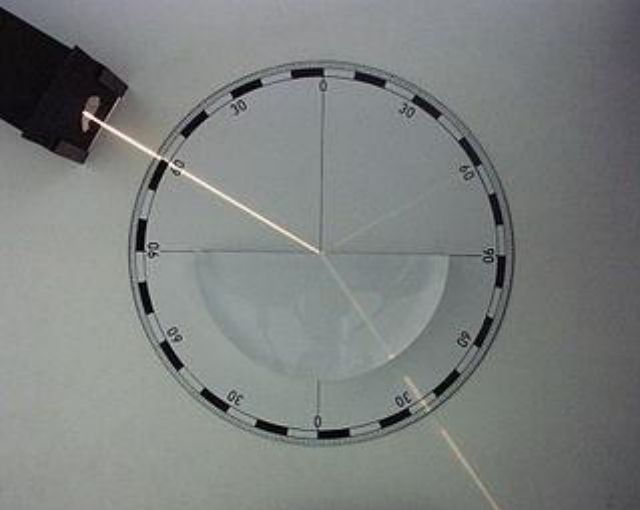
A fény terjedése

- A fény a levegőben (és az egyenletes sűrűségű anyagokban) **egyenes vonalban terjed.**
- A fény **transzverzális elektromágneses hullám.** Polarizálható.
- Terjedési sebessége vákuumban $c=3 \cdot 10^8$ m/s. *Ez olyan nagy sebesség, hogy a fény egy másodperc alatt hét és félszer kerülné meg a Földet.*
- **Optikailag sűrűbbnek** nevezük két közeg közül azt a közeget, amelyben a fény *lassabban terjed.*
- Ha a test nem átlátszó, mögé nem jut fény, így **árnyék keletkezik.**
- Egy tárgyat akkor látunk, ha az általa kibocsátott vagy a róla visszavert fény **a szemünkbe jut.**

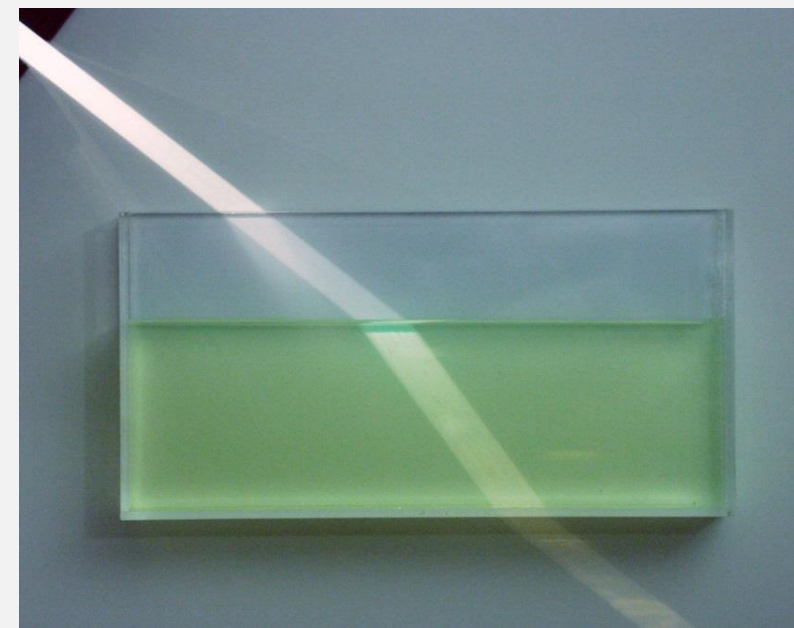
Geometriai optika

A **geometriai optika** egyszerű modell, amely a fény terjedését a fényforrásból minden irányba kilépő **fénysugarakkal** írja le.

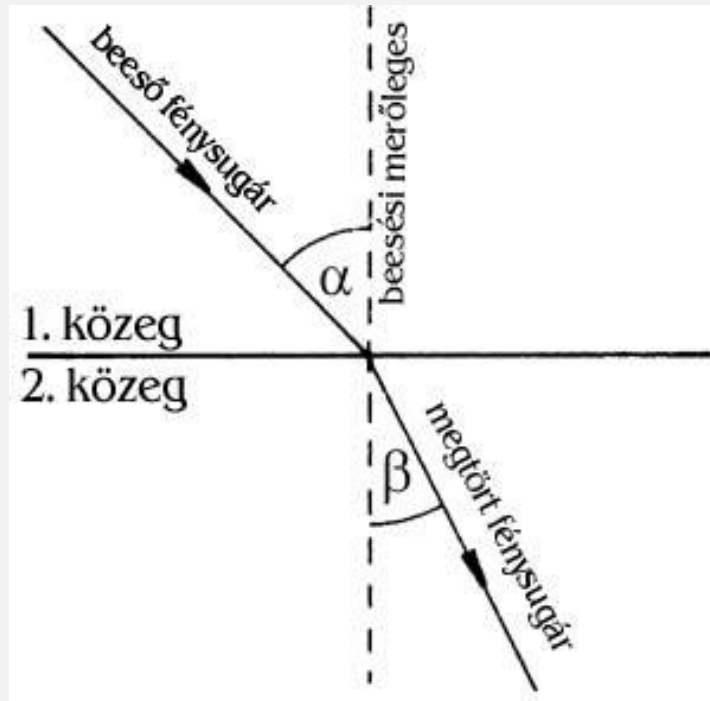

Fénytörés

A fénytörés törvényei (Snellius-Descartes törvény)

A terjedési sebességek (c) aránya adja a közegek törésmutatóját (n).

$$n_{2,1} = \frac{c_1}{c_2} = \frac{\sin \alpha}{\sin \beta}$$

2-es közegnek 1-esre vonatkozó törésmutatója (1-esből megy a sugár a 2-esbe). Természetesen $n_{1,2} = \frac{1}{n_{2,1}}$

Közeghatárra érkezve a fény terjedési sebessége megváltozik, ezért a fény útja megtörik.

Optikailag ritkább közegből optikailag sűrűbb közegbe érve a fény a beesési merőlegeshez törik. A beesési szög (α) nagyobb, mint a törési szög (β).
Írja be az egyenletet ide

Optikailag sűrűbb az olyan közeg, amelyben a fény terjedési sebessége kisebb.

Az anyagok légyüres térre vonatkozó törésmutatóját **abszolút törésmutató**nak nevezzük és n_1 -gyel jelöljük.

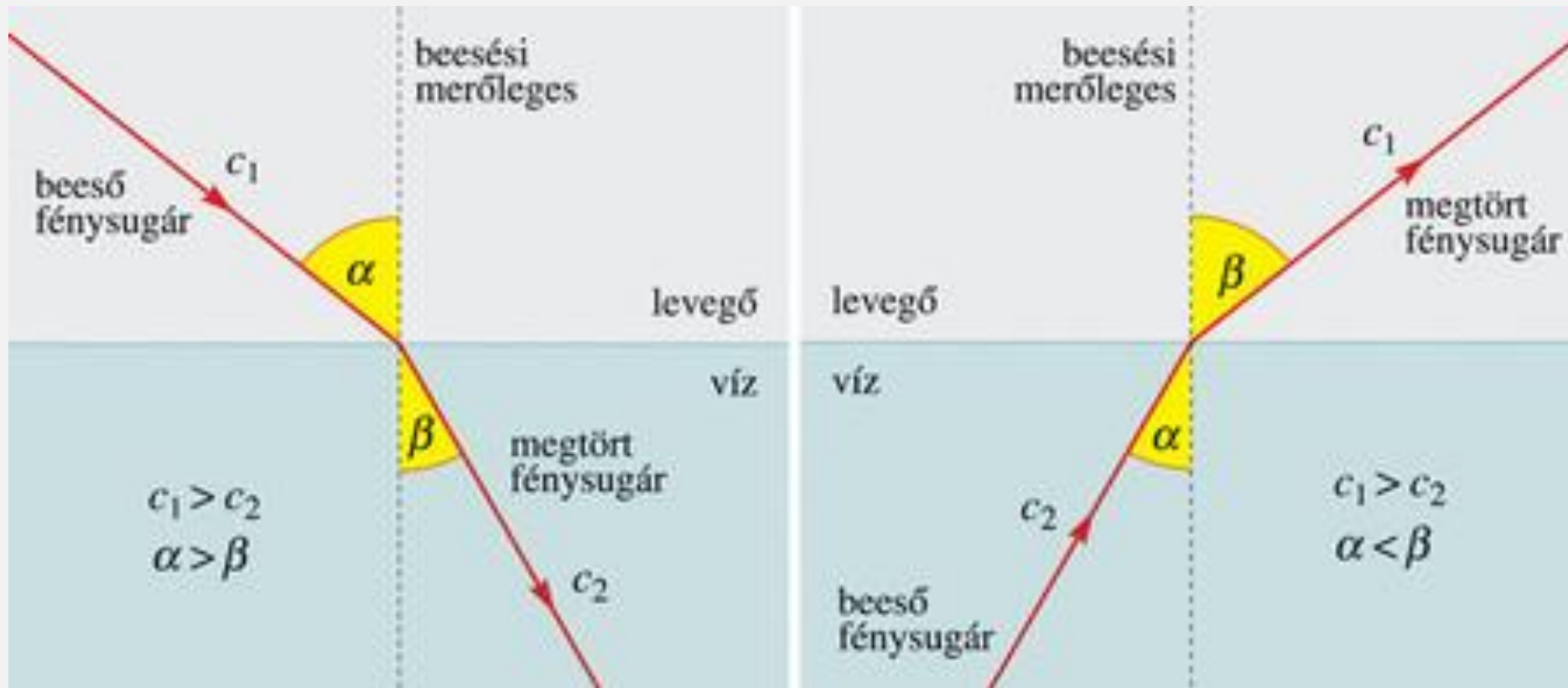
$$n_{2,1} = \frac{n_2}{n_1}$$

Hűtőfolyadék fagyáspontjának mérése

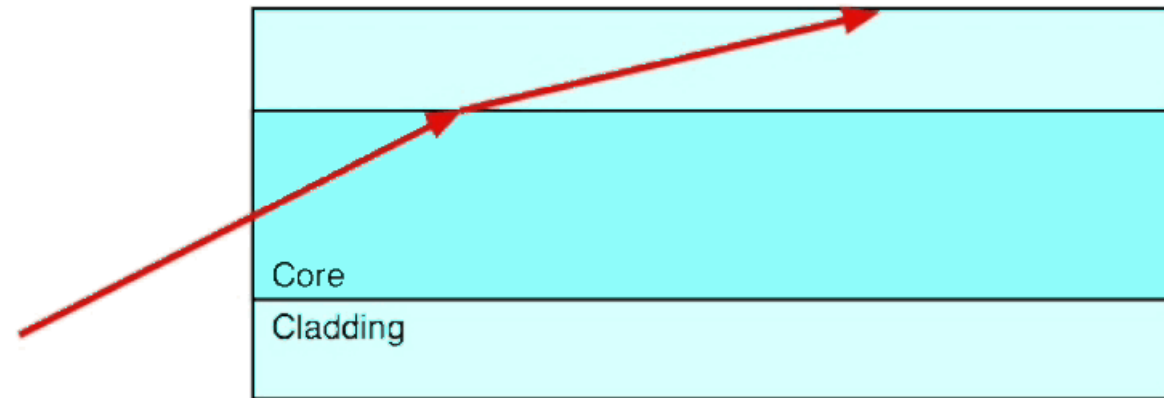
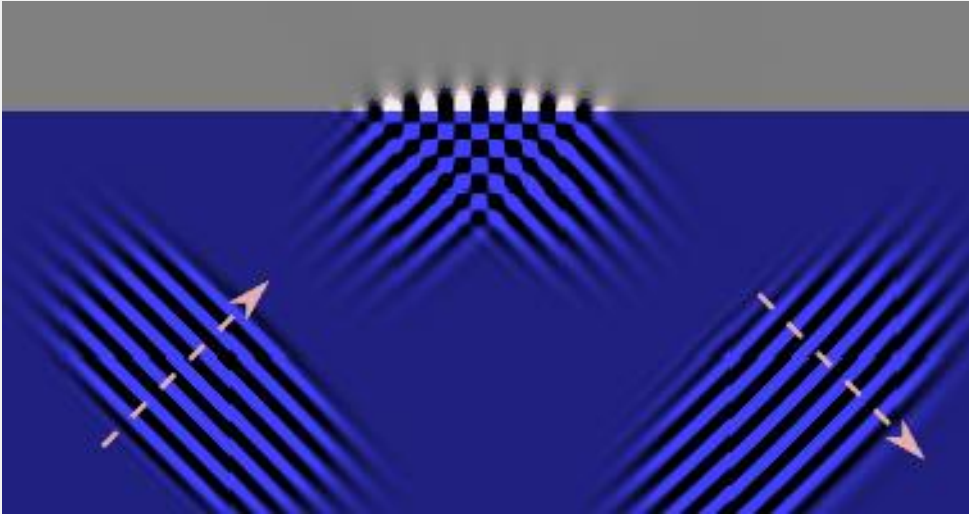
- Egy folyékony közegben, oldatban a törésmutató az összetétellel változik, így a **törésmutató méréssel** megadhatjuk az oldott anyag koncentrációját, illetve a koncentrációval kapcsolatban lévő más fizikai paramétert.
- Például kézi refraktomérrel a törésmutató mérésén keresztül mérik az autókban lévő hűtőfolyadék – etilénlikol-víz keverék – **fagyáspontját**.

Nem mindegy, hogy melyik közegből melyik közegbe halad a sugár.
 A víz optikailag sűrűbb, amelyben a fény lassabban terjed, mint a levegőben.

Teljes visszaverődés, határszög

Teljes visszaverődés, határszög

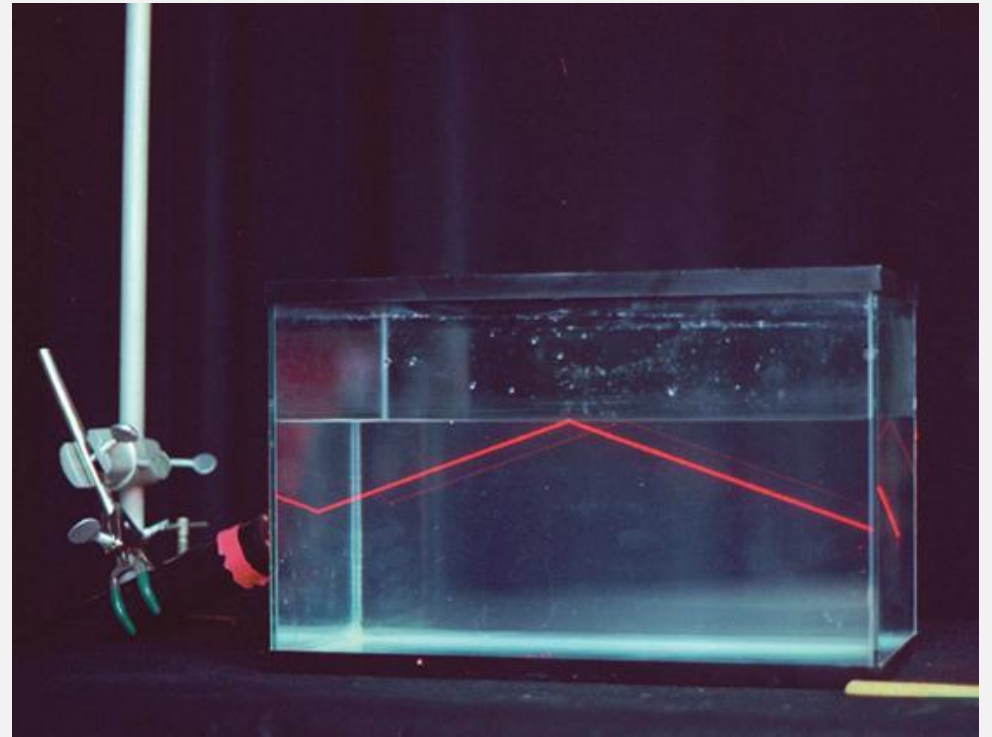
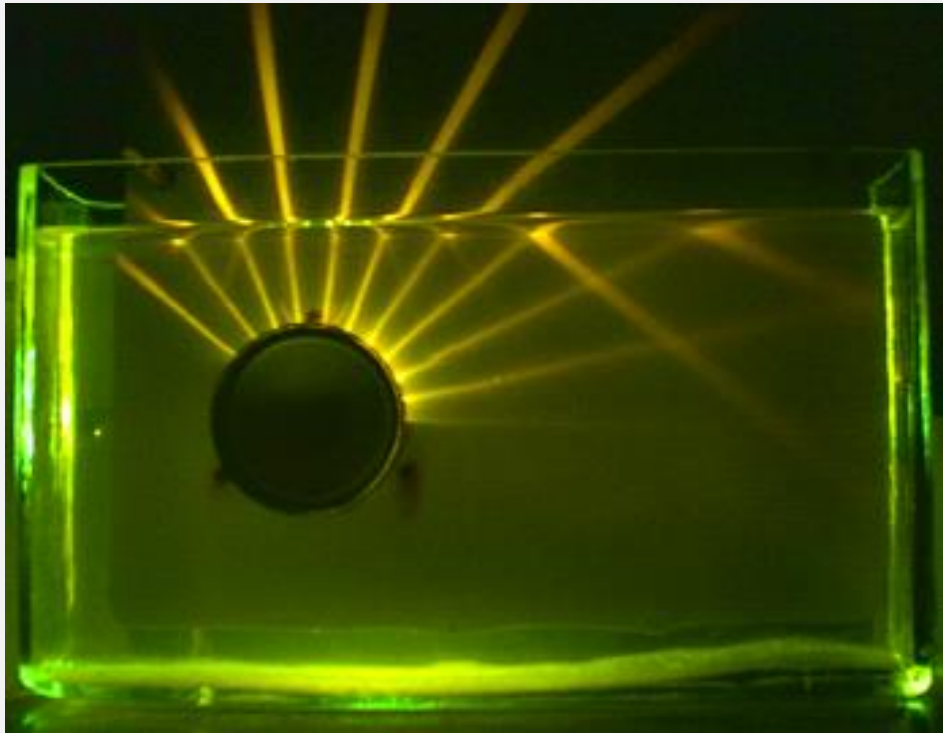

Optikailag sűrűbb közegből ritkább felé haladva van olyan beesési szög, melynél a törési szög 90° . Ez a beesési szög a **határszög (kritikus szög).**

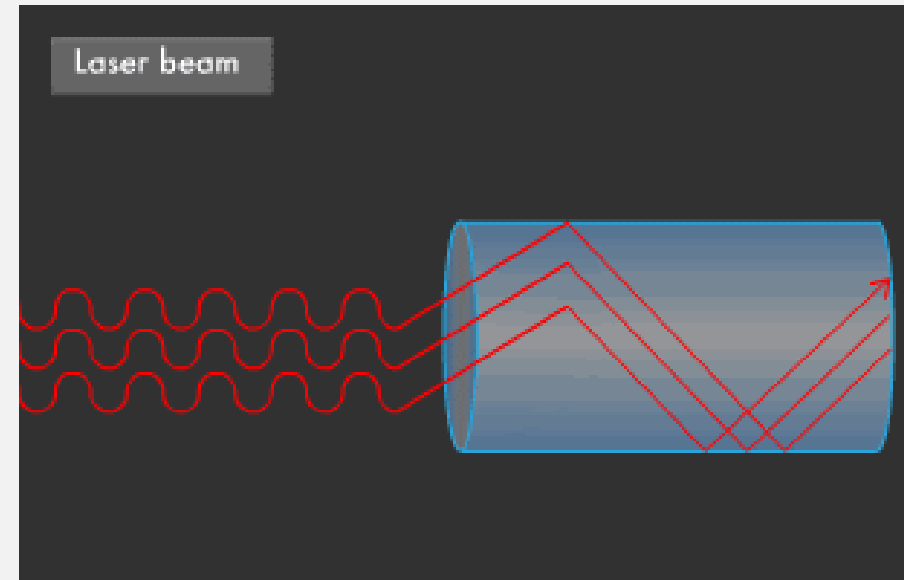
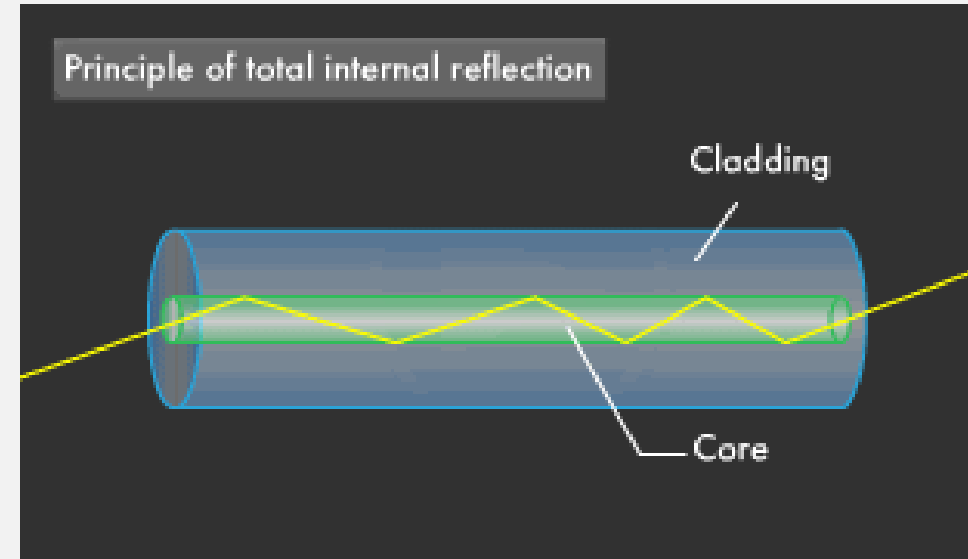
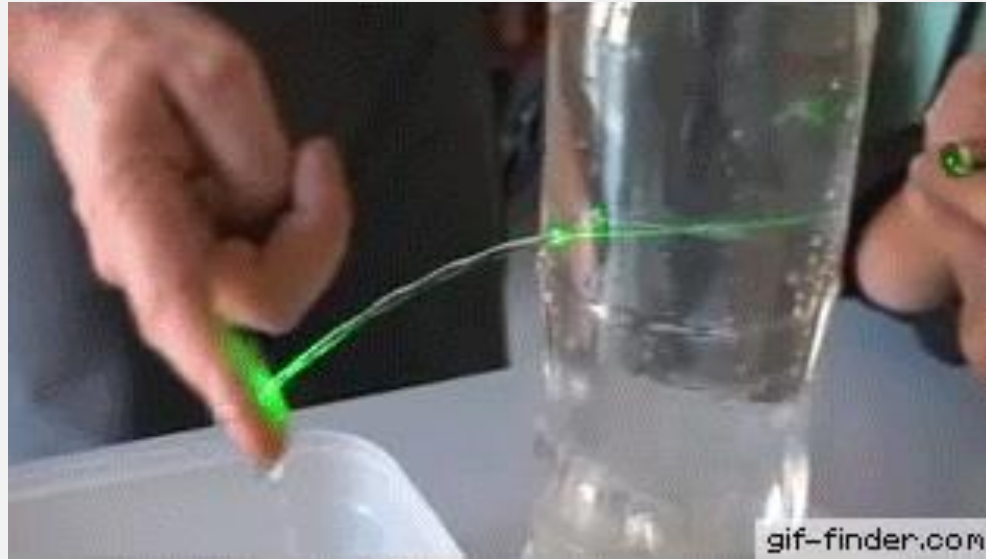
Határszögnél nagyobb beesési szög esetén **teljes visszaverődés (totális reflexió)** történik.

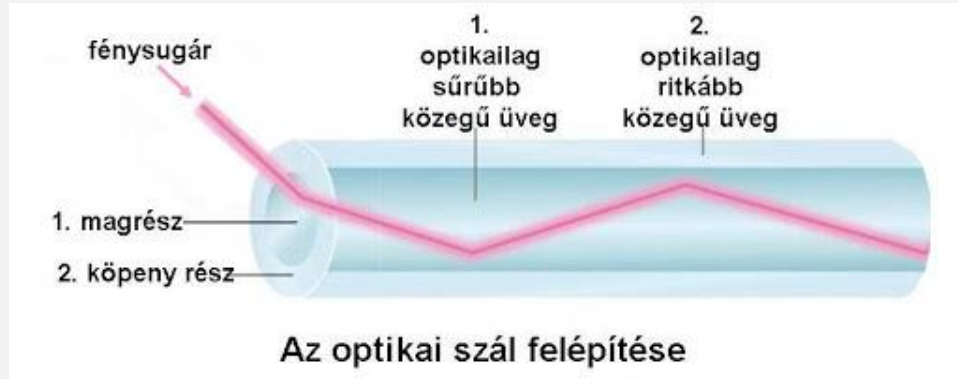
Teljes visszaverődés szemléltetése vízzel teli kádban

Teljes visszaverődés az optikai szálakban

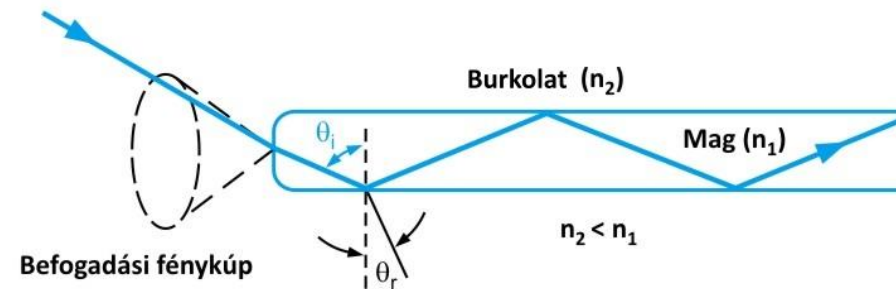
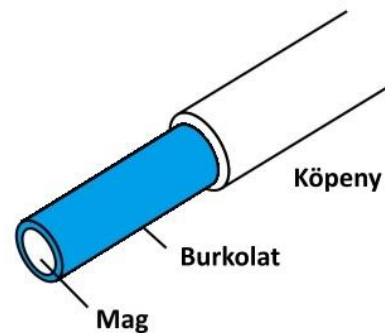
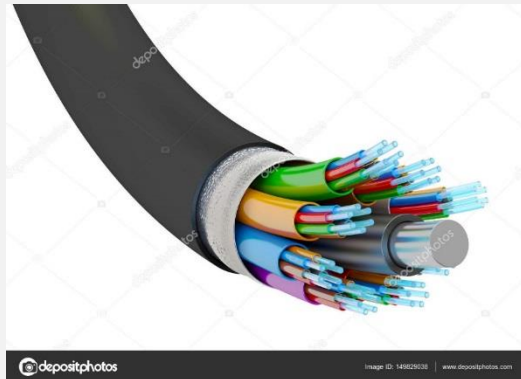
Optikai szálak a gyakorlatban

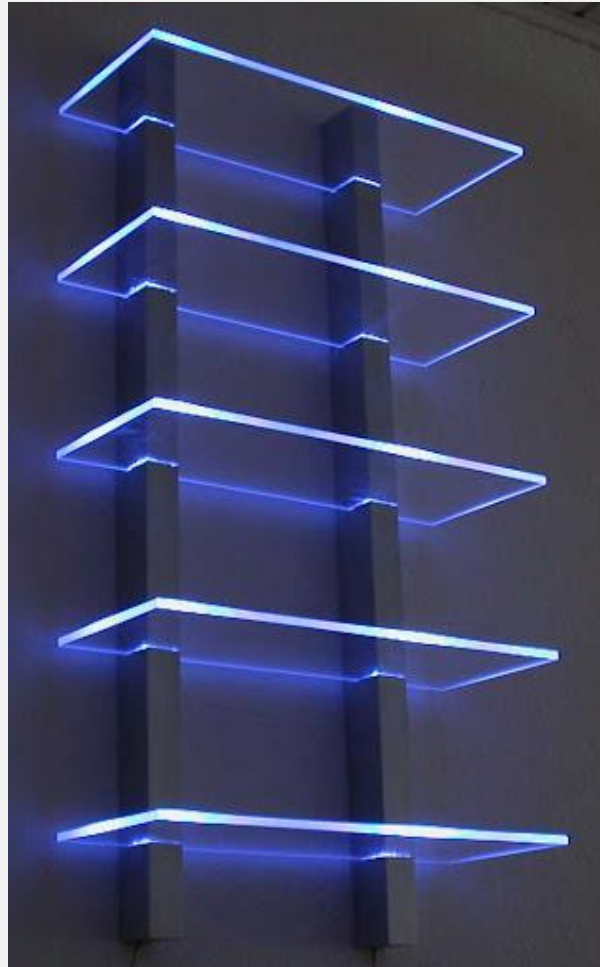
Optikai kábelek felépítése

Mag	héj	Védőbevonat	Teherviselő	Külső köpeny
Nagy tisztaságú kvarcüveg (SiO ₂)	Germániummal adalékolt üveg	Szilícium alapú bevonat	Kevlar	Polimer (műanyag)

Takács Béla 13

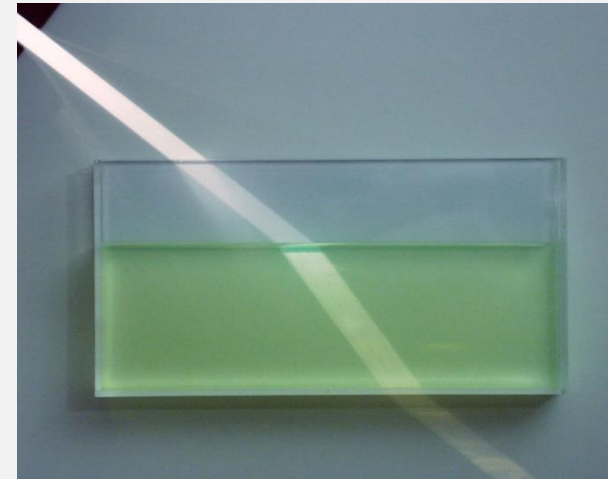
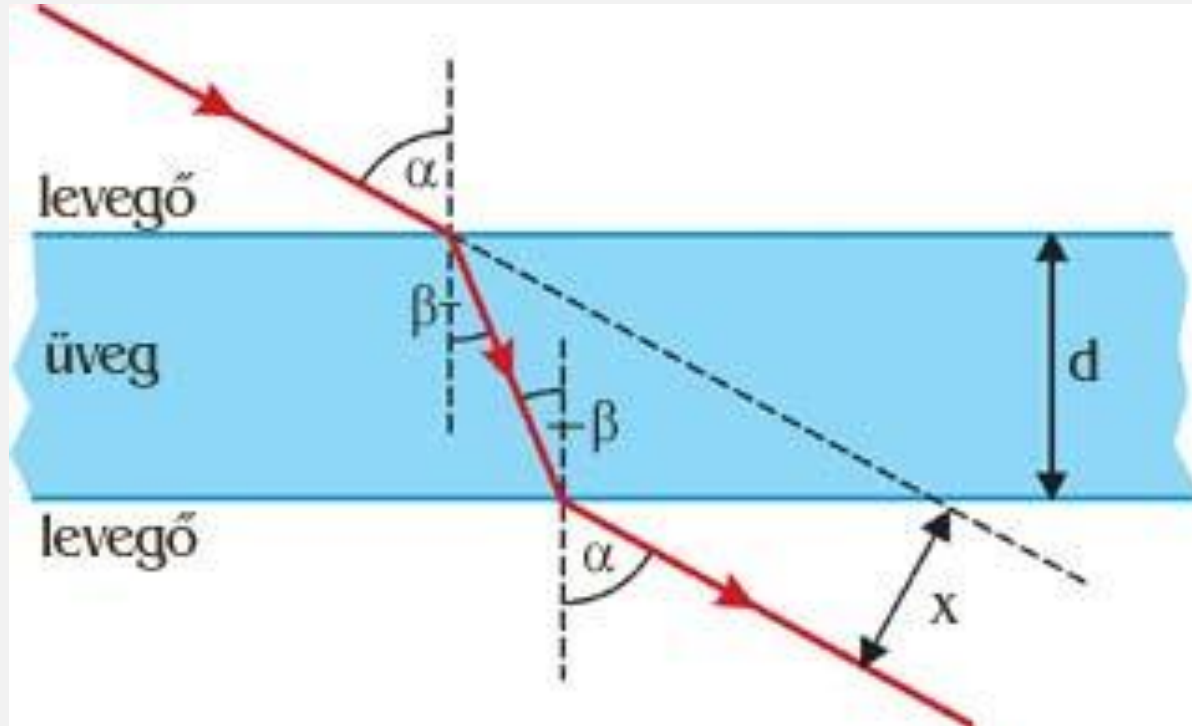
Üvegpolcok LED világítással

Az optikai szálakhoz hasonlóan a fénysugarak itt sem lépnek ki az üvegből.

Síklapokkal határolt (plánparalell) lemez

- Egyenletes vastagságú üveg esetén minden az üveglapra nem merőlegesen érkező fénysugár az eredetivel párhuzamosan lép ki az üvegből.
- Torz képet akkor látunk, ha az üveglap nem homogén vagy nem egyenletes vastagságú.

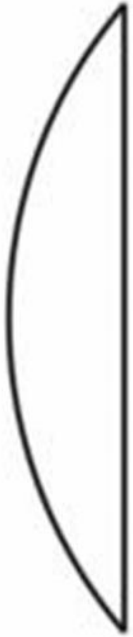
Optikai lencsék

A lencsék a legegyszerűbb fénytörésen alapuló eszközök.

Optikai lencsének nevezünk minden áttetsző anyagból (általában **üveg**, vagy **műanyag**) készülő, két gömb-, vagy egy gömb- és egy síkfelülettel határolt, a **fénysugarak útját irányítottan befolyásoló közeget.**

Lencsetípusok

Domború lencsék:

sík-domború
(plankonvex)

kétszeresen
domború
(bikonvex)

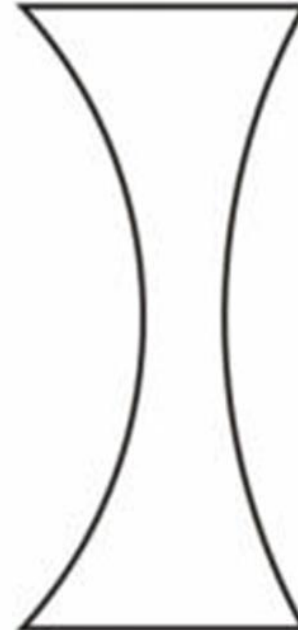

homorúan
domború
(konkáv-konvex)

Homorú lencsék:

sík-homorú
(plankonkáv)

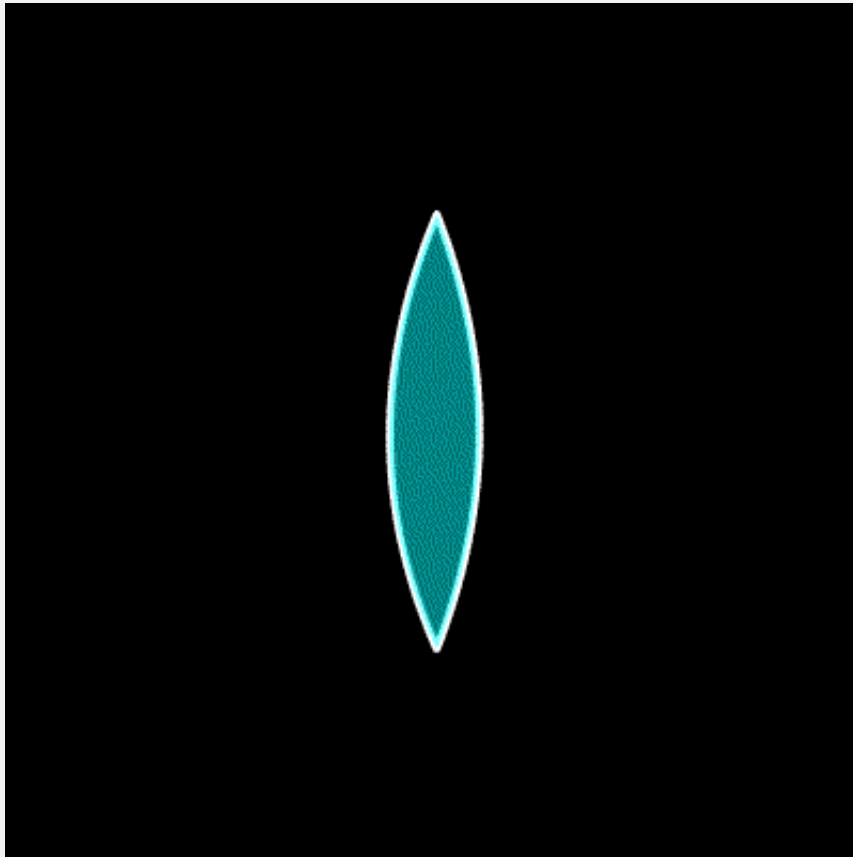

kétszeresen
homorú
(bikonkáv)

domborúan
homorú
(konvex-konkáv)

Gyűjtőlencse, szórólencse

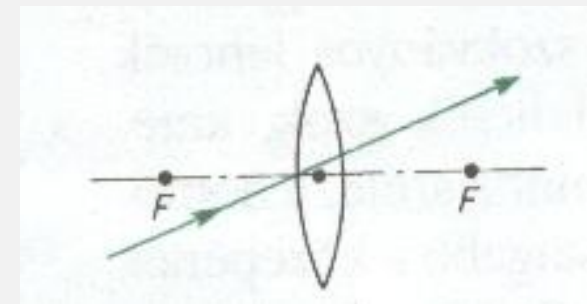
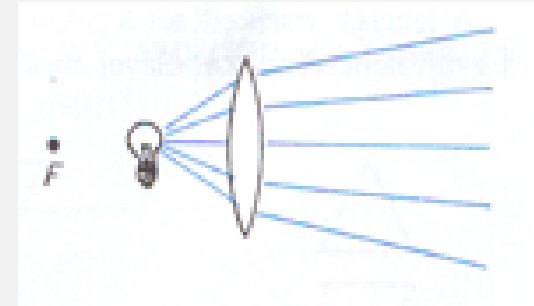
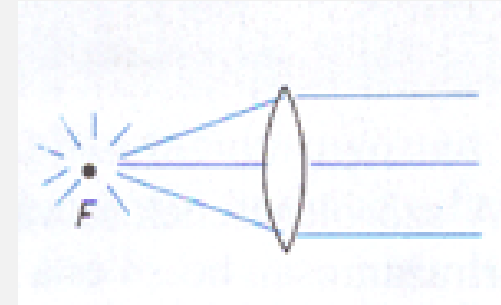

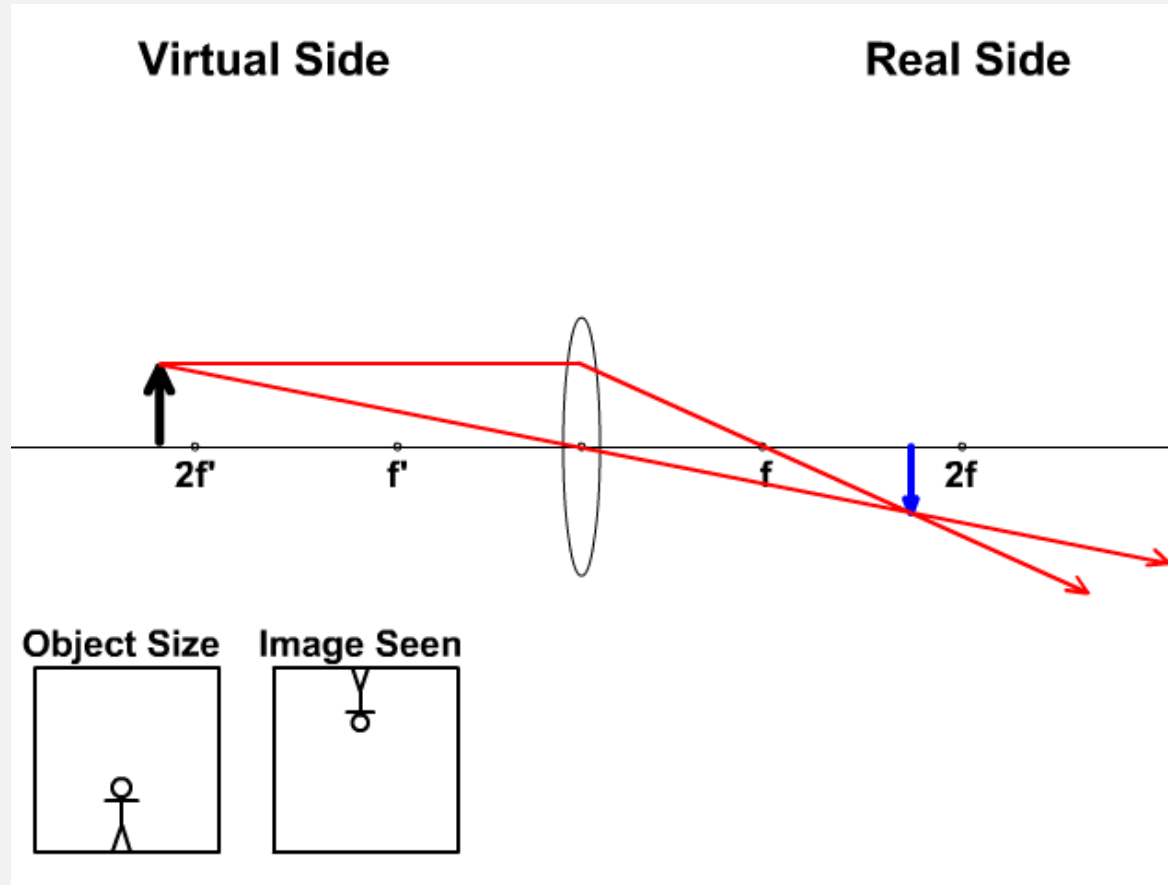
Domború lencse (gyűjtőlencse)

- A lencsére most a fókuszából érkeznek széttartó sugarak.
- A gyűjtőlencse úgy törí meg a **fókuszából érkező széttartó sugarakat**, hogy azok a lencsén áthaladva párhuzamossá válnak.
- Ha még közelebb visszük a lencséhez a fényforrást (fókuszon belülre), a sugarak széttartóak maradnak, de kisebb mértékben, mint a lencse előtt.
- Ha a fénysugár, most a lencse optikai középpontjába érkezik.

A fénysugár irányváltozás nélkül halad tovább.

Domború lencse képképzése

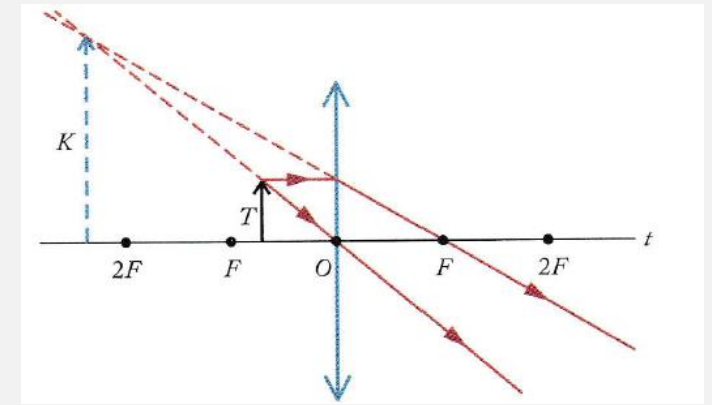
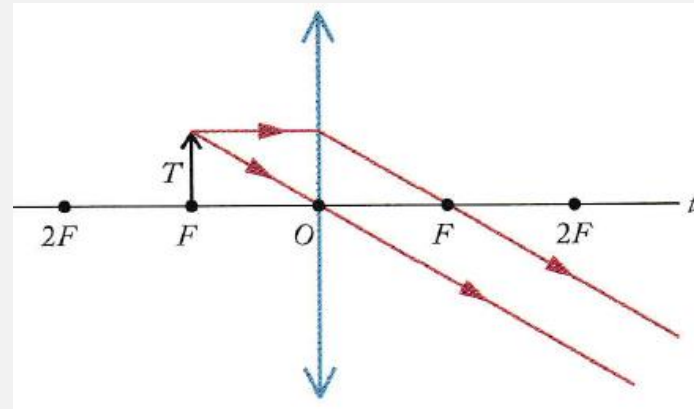
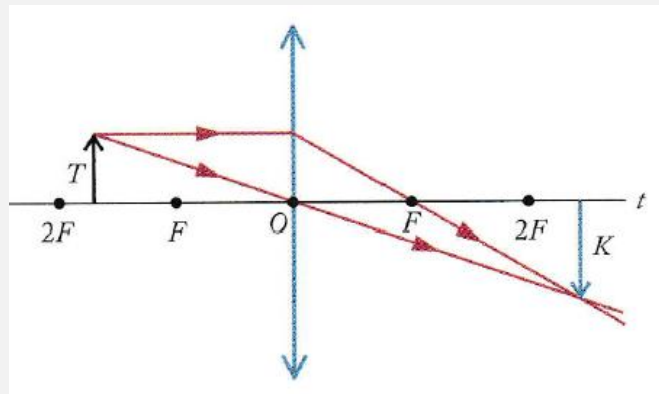
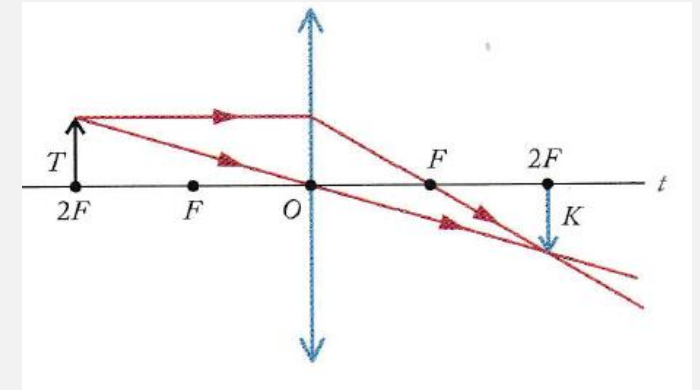
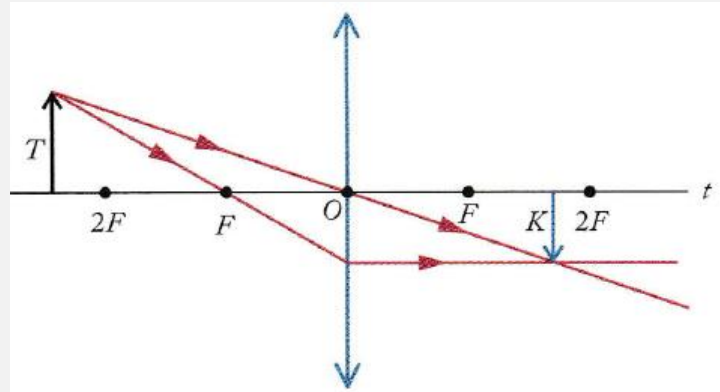
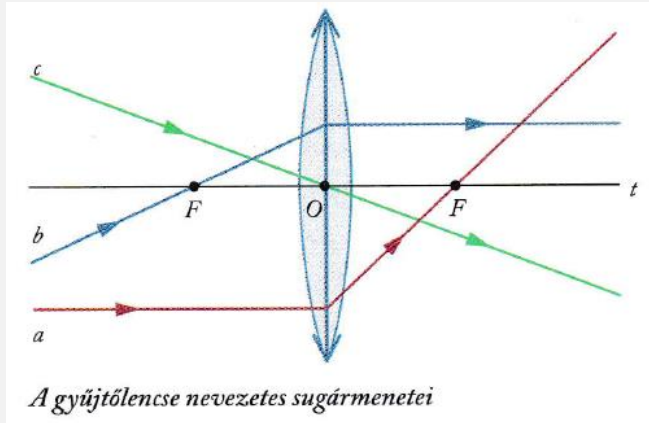

A domború lencse fénytörése

- A domború lencse a tengelyével párhuzamosan ráeső sugarakat úgy törí meg, hogy azok a **lencse másik oldalán** egy ponton, a **gyújtóponton (fókuszon)** haladnak át. A fókuszpont jele: F . Ezért a domború lencsét **gyűjtőlencsének** is nevezik. A fókuszpont távolsága a lencsétől a **fókusztávolság**. Jele: f .

A lencséknek - nem úgy mint a tükröknek - **mindkét oldalukon van gyújtópontjuk** (fókuszon), és pedig mindkét oldalon ugyanakkora távolságban.

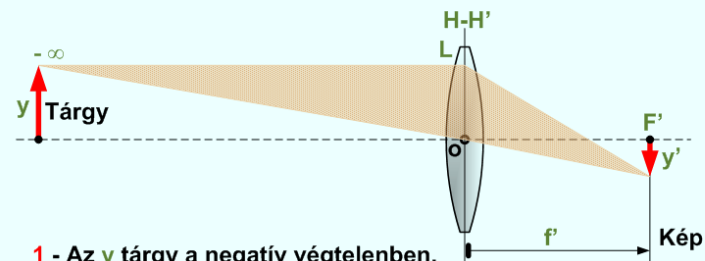
Domború lencse képének szerkesztése

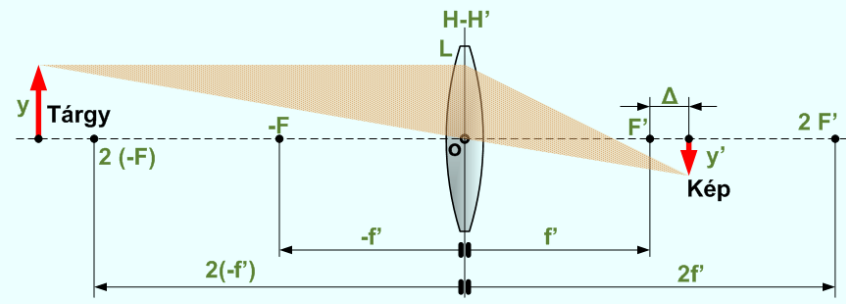
A domború lencse által alkotott kép szerkesztése a tükörhöz hasonlóan a nevezetes sugarak segítségével történik. Az optikai tengellyel párhuzamos sugarak a fókuszon keresztül haladnak át. A fókuszba tartó sugarak az optikai tengellyel párhuzamosan haladnak. A optikai középpontba tartó sugarak egyenesen haladnak tovább.

A domború lencse csak akkor alkot látszólagos képet, amikor a tárgy a fókusz távolságon belül van.

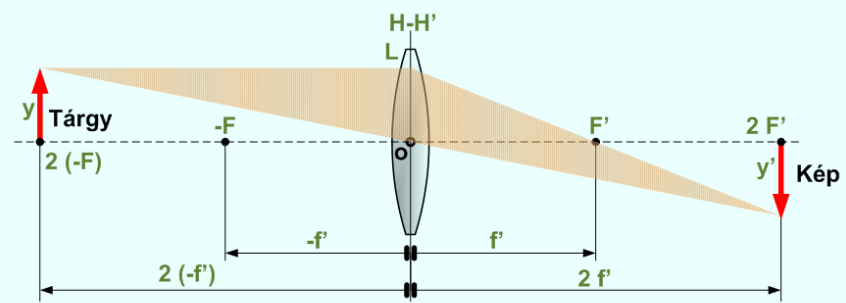
Domború lencse képképződése részletezve

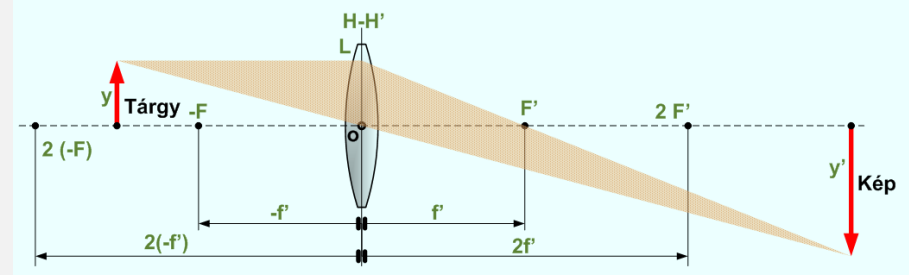
1 - Az y tárgy a negatív végtelenben.
Az y' kép helye az F' gyújtópontban, valódi, fordított állású, kicsinyített.

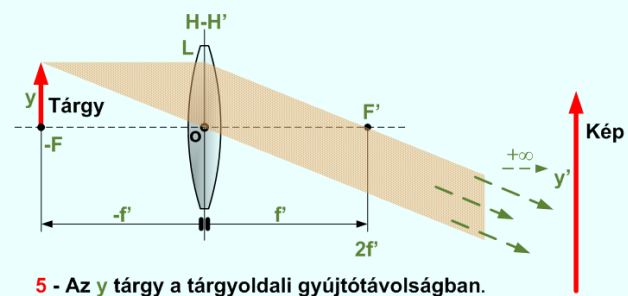
2 - Az y tárgy a negatív végtelen és a kétszeres tárgyoldali gyújtótávolság között.
Az y' kép helye a képoldali gyújtótávolság és annak kétszerese között, valódi, fordított állású, kicsinyített

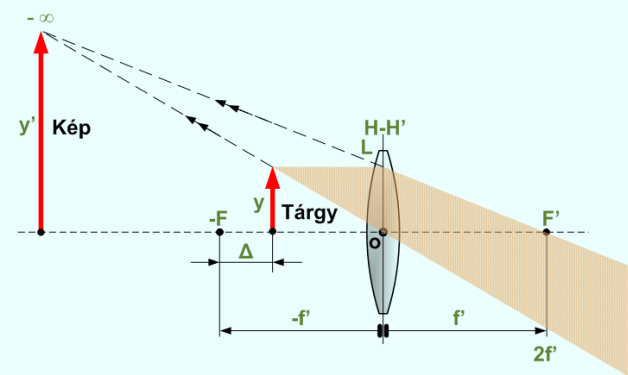
3 - Az y tárgy a kétszeres tárgyoldali gyújtótávolságban.
Az y' kép helye a kétszeres képoldali gyújtótávolságban, valódi, fordított állású, azonos nagyságú.

4 - Az y tárgy a tárgyoldali gyújtótávolság és annak kétszerese között.
Az y' kép helye a kétszeres képoldali gyújtótávolság és a pozitív végtelen között, valódi, fordított állású, nagyított.

5 - Az y tárgy a tárgyoldali gyújtótávolságban.
Az y' kép helye a pozitív végtelenben, valódi, fordított állású, nagyított.

6 - Az y tárgy a tárgyoldali gyújtótávolság és az O tárgyoldali főpont között.
Az y' kép helye a negatív végtelen és a képoldali O főpont között, látszólagos, egyenes állású, nagyított.

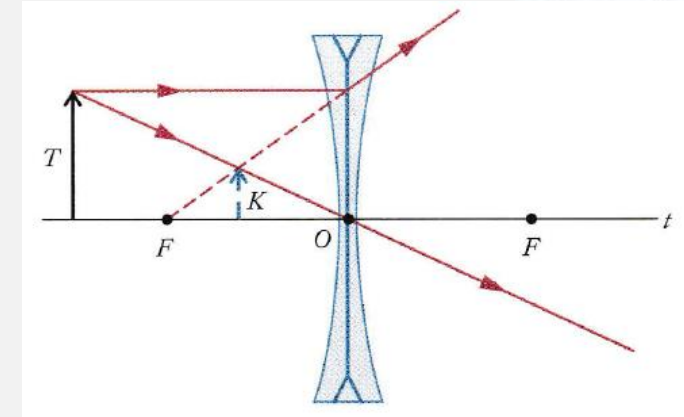
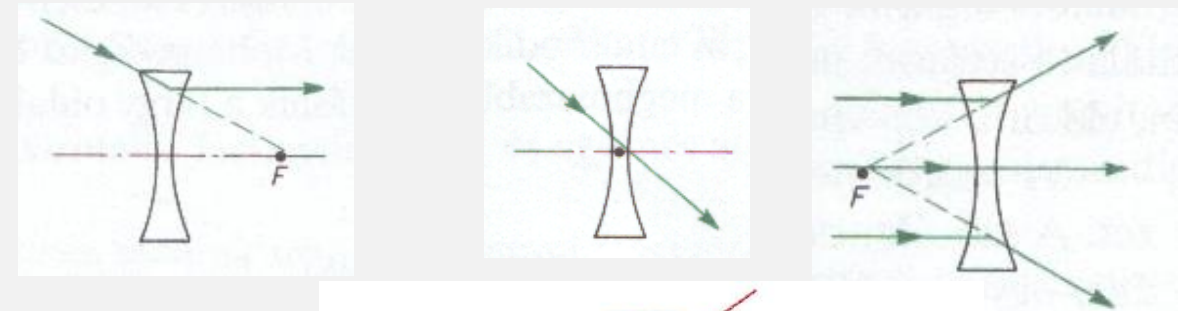
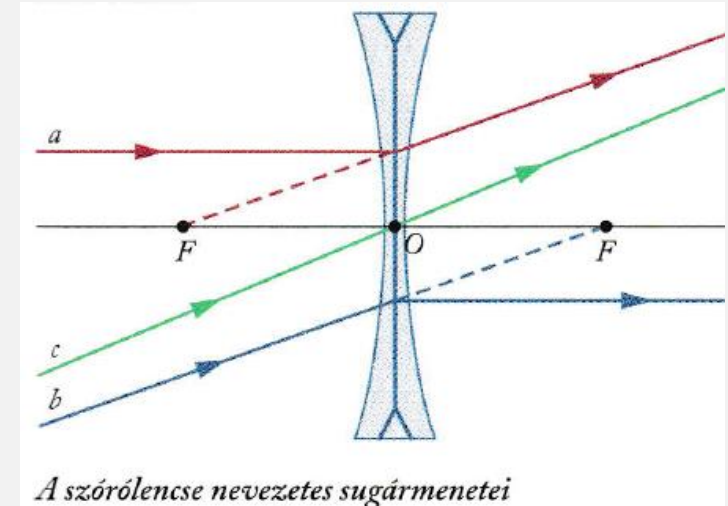
Homorú lencse (szórólencse)

Nevezetes sugarak

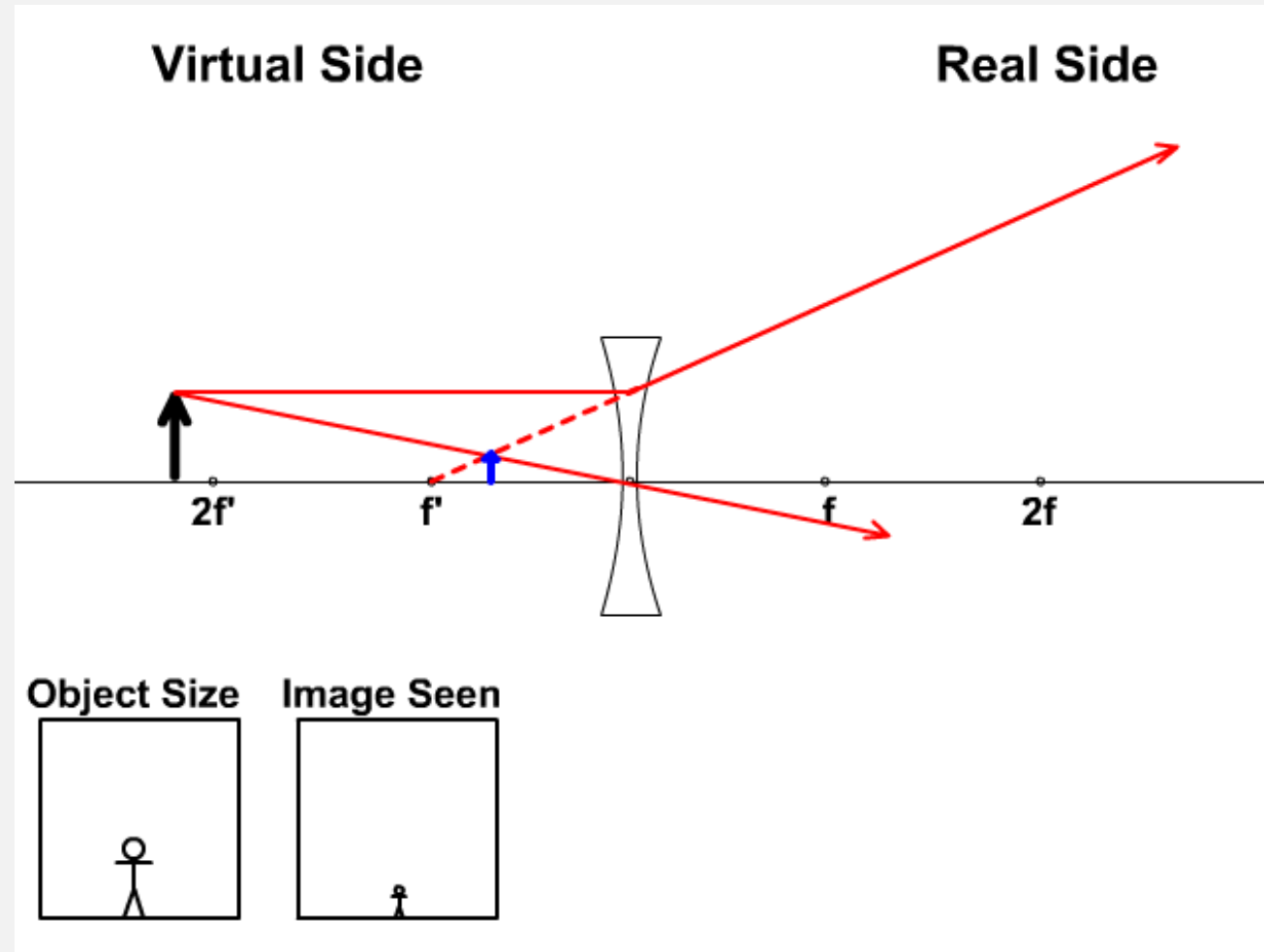
- A homorú lencse szétszórja a fénysugarakat, ezért szórólencsének is nevezik.
- Az optikai tengellyel párhuzamosan beeső fénysugarak szétszórtnak haladnak tovább úgy, mintha a fókuszról indultak volna ki.
- A fényforrással ellenkező oldali fókusz felé beeső fénysugár az optikai tengellyel párhuzamosan halad tovább.
- Az optikai középpontba beeső fénysugár irányváltás nélkül halad tovább.

A homorú lencse képalkotása

- A szórólencse a tárgyról mindig virtuális, egyenes állású, kicsinyített képet alkot.

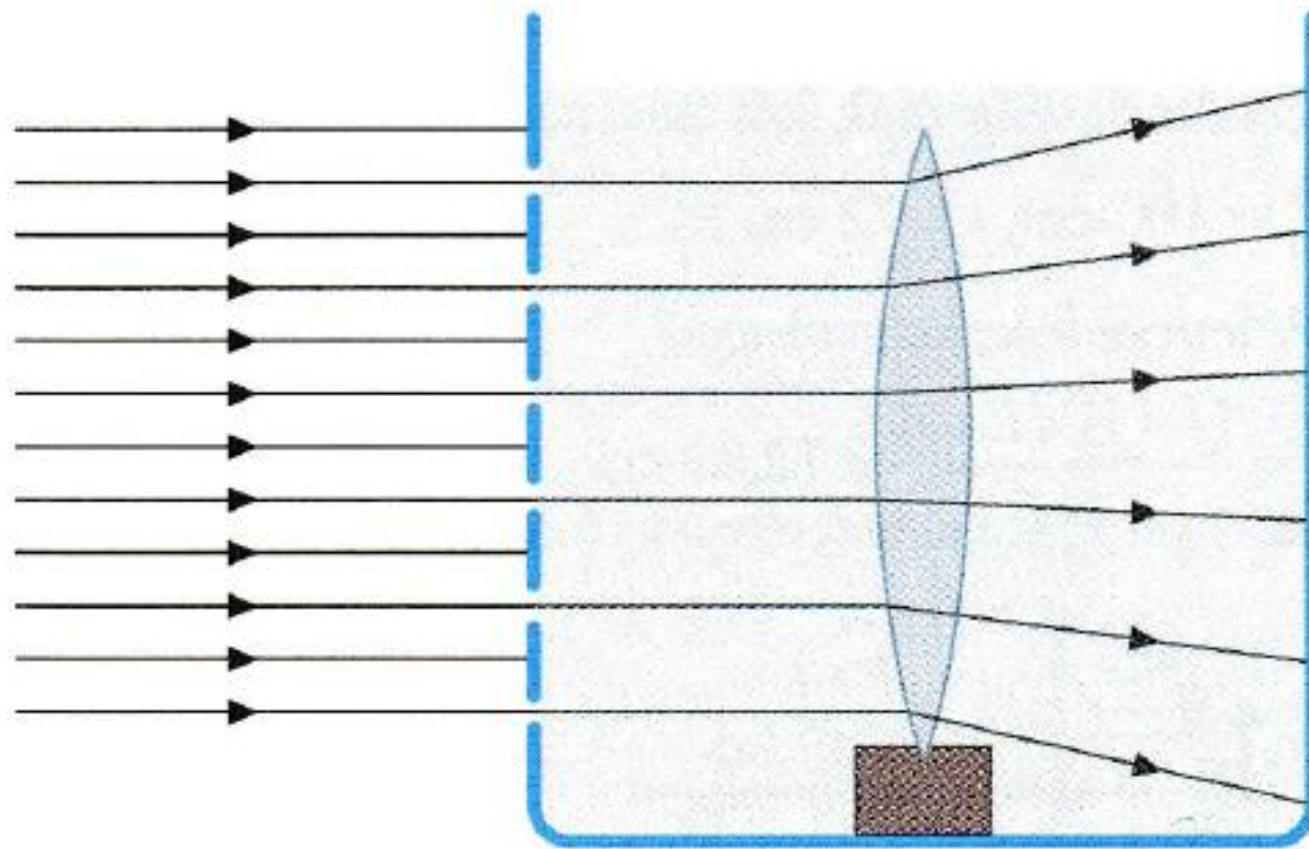

Szórólencse képalkotása

A szórólencse képalkotása nagyon hasonló a domború tüköréhez. Az eltérés csak abban nyilvánul meg, hogy a szórólencse által alkotott látszólagos kép – a tükörrel ellentétben - **mindig a lencse tárgyi oldalán keletkezik.**

A domború lencse is lehet szórólencse

A domború „levegőlencse” a vízben szórólencseként viselkedik

Dioptria

Az optikai lencsét (pl. szemüveglencsét) jellemző adat a lencse dioptriája. A dioptria a lencse anyagától és alakjától függ.

- A dioptria jele **D**, a fókusztávolságé **f**.
- A dioptria a méterben mért fókusztávolság reciproka:

$$D = \frac{1}{f}$$

Például, a 8 cm méterben: 0,08 m. Az ilyen fókusztávolságú lencse $D = \frac{1}{0,08 \text{ m}} = 12,5$ dioptriájú.

Lencsék leképezési törvénye, nagyítás

$$\frac{1}{f} = \frac{1}{k} + \frac{1}{t}$$

$$N = \frac{k}{t} = \frac{K}{T}$$

- f: fókusztávolság
- k: képtávolság
- t: tárgytávolság
- N: nagyítás
- K: képnagyság
- T: tárgynagyság

Előjelek a számításoknál

- - t és T minden esetben pozitív
- - D és f gyűjtőlencse esetén pozitív, szórólencse esetén negatív
- - k és K valamint N valódi kép esetén pozitív, látszólagos kép esetén negatív

Feladatok

1. Domború lencsével a gyertya lángját kétszeres nagyításúvá vetítjük ki. Mekkora a lencse fókusztávolsága, ha a láng és a lencse között 20 cm a távolság?

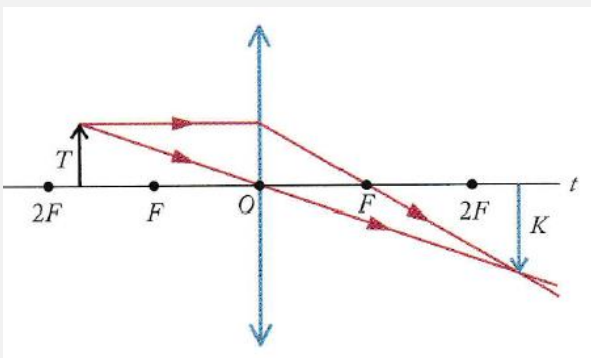
Megoldás:

$$N = 2 \quad \frac{1}{f} = \frac{1}{k} + \frac{1}{t} \quad N = \frac{k}{t} = 2$$
$$\underline{t = 20 \text{ cm}} \quad k = 2 \cdot t = 40 \text{ cm}$$

f = ?

$$\frac{1}{f} = \frac{1}{40} + \frac{1}{20} \quad f = \frac{40}{3} \text{ cm}$$

A lencse fókusztávolsága 13,33 cm.

2. Mekkora és milyen képet alkot a 20 cm fókusztávolságú **szórólencse** a tőle 25 cm-re elhelyezett 15 cm magas tárgyról?

Megoldás:

Homorú lencsénél a fókusztávolság, képtávolság, képnagyság nagyítás negatív.

f = -20 cm

t = 25 cm

k = ?

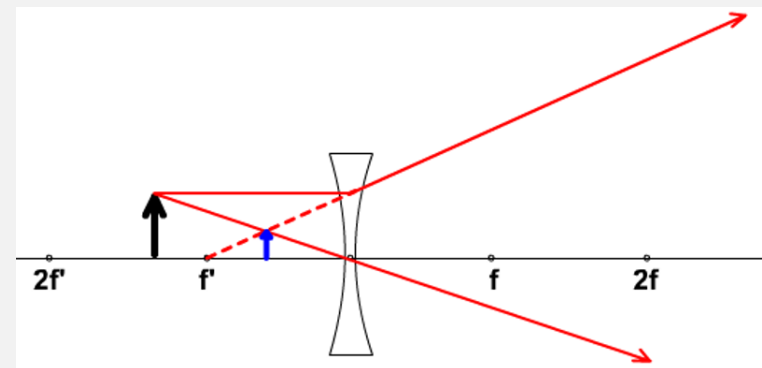
$$\frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{f}$$

$$\frac{1}{25} + \frac{1}{k} = \frac{1}{-20}$$

$$k = -11,11 \text{ cm}$$

$$N = \frac{k}{t} = -0,44$$

$$K = N \cdot T = -6,67 \text{ cm}$$

A kép a lencse előtt 11,11 cm-re keletkezik, egyenes állású, virtuális és kicsinyített.

Feladat

3. Gyűjtőlencse előtt 45 cm-re 4 cm magas tárgy áll. A lencse fókusztávolsága 25 cm.

a) Hol van és mekkora a tárgy képe?

b) Hová kell elhelyezni az előbbi tárgyat, hogy a lencse ugyanolyan nagyítású, de látszólagos képet alkosson a tárgyról?

c) Hol lesz ekkor a kép? A feladathoz készíts rajzot!

Megoldás:

a) $t=45$ cm

$T=4$ cm

$f=25$ cm

$k=?$; $K=?$

$$\frac{1}{25} = \frac{1}{45} + \frac{1}{k}$$

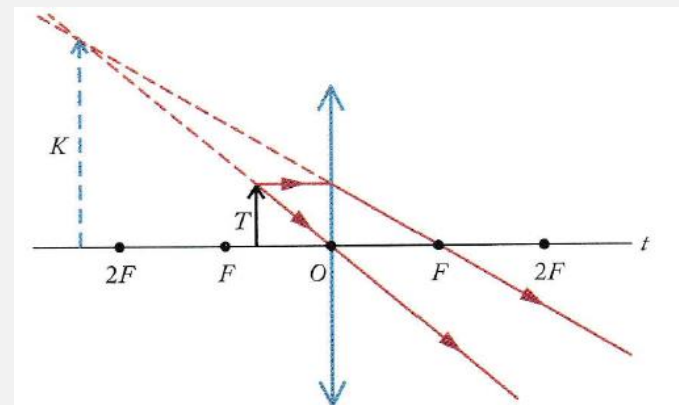
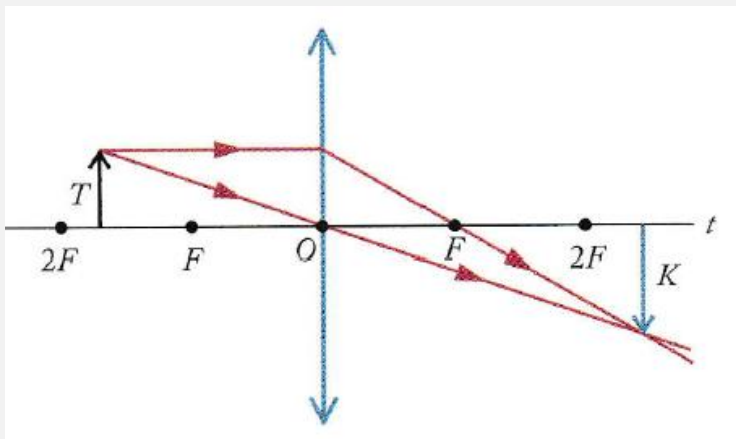
b) $N = -1,25 \rightarrow k = N \cdot t = -1,25 \cdot t$

$$\frac{1}{25} = \frac{1}{t} + \frac{1}{-1,25 \cdot t}$$

$k_1 = 56,25$ cm; $N_1 = 1,25$; $K = 5$ cm

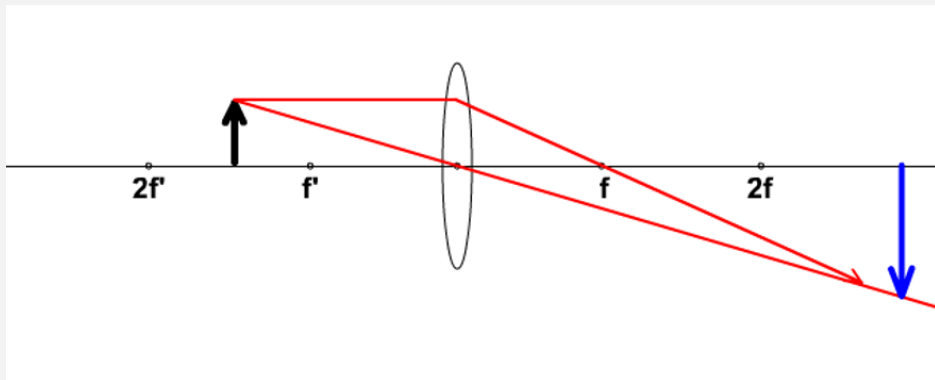
$t_2 = 5$ cm

c) $k_2 = -6,25$ cm

Feladat

4. Domború lencsével a gyertya lángját kétszeres nagyításúvá vetítjük ki. Mekkora a lencse fókusztávolsága, ha a láng és az ernyő között 20 cm a távolság?

A kép valódi nagyított, tehát a tárgynak az egyszeres kétszeres fókusztávolság között kell elhelyezkednie. $2f$ -en kívüli tárgyról kicsinyített, f -en belüli tárgyról virtuális kép keletkezik. Ezek alapján: $t + k = 20 \text{ cm}$

Megoldás:

$$N = 2$$

$$\underline{t + k = 20 \text{ cm}}$$

$$f = ?$$

$$\frac{1}{f} = \frac{1}{k} + \frac{1}{t}$$

$$t + k = 20 \text{ cm}$$

$$N = \frac{k}{t} = 2$$

A fentiekből:

$$k = 2 \cdot t$$

$$t + 2t = 20 \text{ cm}$$

$$t = \frac{20}{3} \text{ cm} = 6,66 \text{ cm}$$

$$k = \frac{40}{3} \text{ cm} = 13,33 \text{ cm}$$

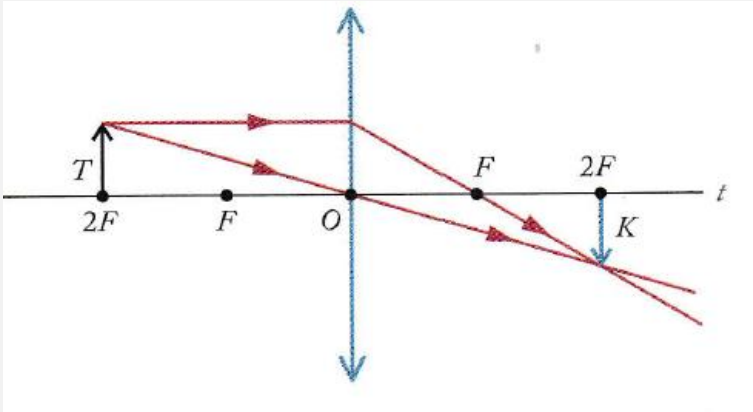
$$\frac{1}{f} = \frac{1}{\frac{40}{3}} + \frac{1}{\frac{20}{3}}$$

$$f = \frac{40}{9} \text{ cm} = 4,44 \text{ cm}$$

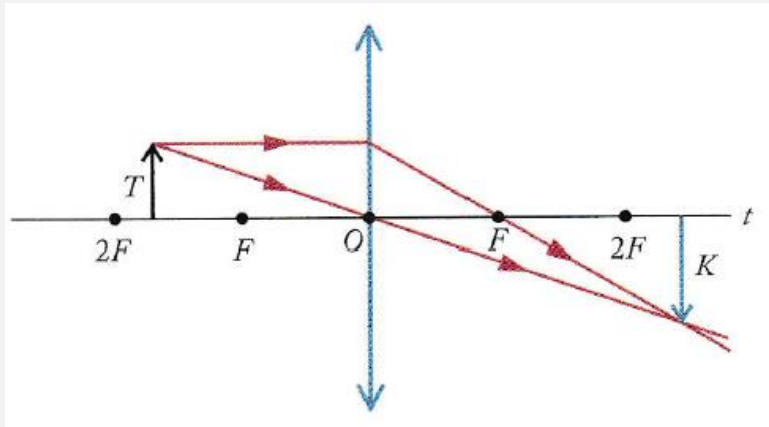
Feladat

5. Egy domború lencse előtt a fókusz távolság kétszeresére áll egy tárgy. Ha a tárgyat 5 cm-el közelebb visszük a lencséhez a képtávolság 10 cm-rel változik. Mennyi a lencse fókusz távolsága?

a) $t_0 = 2 \cdot f$ ekkor $k_0 = t_0 = 2 \cdot f$

b) $t = 2 \cdot f - 5$, $k = 2 \cdot f + 10$

Megoldás:

$$\frac{1}{f} = \frac{1}{t} + \frac{1}{k}$$

$$\frac{1}{f} = \frac{1}{2 \cdot f - 5} + \frac{1}{2 \cdot f + 10}$$

$$(2f - 5) \cdot (2f + 10) = f(2f + 10) + f(2f - 5)$$

$$4f^2 - 10f + 20f - 50 = 2f^2 + 10f + 2f^2 - 5f$$

$$-50 = -5f$$

$$f = 10 \text{ cm}$$